

Zagreb, kapela Majke Božje Žalosne u Novoj Vesi, iluzionistička kupola (foto: Mario Braun)
Zagreb, chapel of the Holy Virgin the Mournful in Nova Ves, illusionist cupola (Photo Mario Braun)

Mirjana Repanić-Braun

Likovni arhiv HAZU, Zagreb

Izvorni znanstveni rad
predan 22. 12. 1990.**Anton Lerchinger – freske
u kapeli Majke Božje
u Novoj Vesi u Zagrebu**

Kapela Žalosne Majke Božje ili Gospe Novoveške sagrađena je 1763. u blizini mjesta na kojem je uz potok Medveščak nekada stajao kameni pil s kipom Žalosne Bogorodice. Zbog smještaja uz Novovešku cestu kapela je orijentirana prema zapadu, a čistim volumenom unatoč skromnim dimenzijama dominira prostorom u kojem se nalazi. Nekada popularno stjecište vjernika koji su kapelu pohodili ponajviše zbog spomenutog kipa, kojeg su držali čudotvornim, danas je većim dijelom godine zatvoreno. Na zidovima, apsidi i svodu kapele nalazi se rokoko dekoracija štajerskog slikara druge polovice XVIII. stoljeća Antona Jožefa Lerchingera.

Anton Lerchinger donosi u naše krajeve iluzionističko slikarstvo nastalo pod utjecajem štajerskog, tirolskog i bavarskog baroknoga slikarstva, kojemu je u gene utkana tradicija talijanskog iluzionizma. Oslanjajući se na spomenute uzore, školujući se kod austrijskog slikara Johana Christosoma Vogela, radeći kao pomoćnik slikara Antona Pachmayera pri oslikavanju kapele Gospe Žalosne 1741. u župnoj crkvi u Ptuj, kojom prilikom se prvi put i spominje, Lerchinger u crkvama, kapelama i dvorcima na području Štajerske i Hrvatske stvara osebujne iluzionističke ansamble, specifične po svojoj izrazitoj dekorativnosti. Njegovo se slikarstvo možda najizravnije nadovezuje na kasnobarokni stil zastupljen u djelima štajerskog slikara Franza Ignaza Flurera. Flurerov utjecaj nije toliko prisutan u prikazivanju arhitekturne iluzionističke konstrukcije, gdje Lerchinger odustaje od logične tektonike stvarnog arhitekturnoga iluzionizma, priklanjajući se, osobito u kasnijim djelima, bujnom rokoko-ornamentu kao surogatu štuko-ukrasa. Njegov utjecaj odaju prije svega kompozicijske sheme figurativnih prikaza, tipologija likova, izrazito plastični tretman slikane forme te neka ikonografska rješenja.

Na atribuiranje fresaka u kapeli M. B. Žalosne u Novoj Vesi Antonu Lerchingeru navodi prije svega usporedba s njegovim brojnim poznatim ostvarenjima za čije je određenje polazišna točka potpisani ciklus fresaka iz 1772. u crkvi Marije Jeruzalemske na Trškom Vrh. ¹ Potom dolazi i poznati podatak da je Lerchinger, zajedno s nešto mlađim zagrebačkim slikarom Antonom Arherom, 1787. bio angažiran na oslikavanju kapele Sv. Križa i prezbiterija u crkvi Sv. Ivana u Novoj Vesi, udaljenoj par stotina metara od kapele M. B. Žalosne. ²

U studijama koje, između ostalog, obrađuju spomenute freske u Sv. Ivanu s pravom se postavlja pitanje udjela koji je sam Lerchinger imao u njihovu oslikavanju. ³ Tipološko-morfološka i komparativna analiza iluzionističkih slika u kapeli Majke Božje Žalosne, izvedenih u nesumnjivo lerchingerovskoj maniri, karakterističnim rukopisom i zamjetnom lakoćom, pokazuje koliko se Lerchinger pri realizaciji iluzionističkog oltara u svetištu crkve Sv. Ivan i u izradi ciklusa Apostolskog vjerovanja ⁴ oslonio na svoje suradnike.

Koncepcija slikanog prostora u kapeli Majke Božje Žalosne, u usporedbi s vjerojatno istodobno oslikanom kapelom Sv. Križa, gdje unatoč razvijenoj iluzionističkoj arhitekturi naglasak nose figurativni, narativno razrađeni prizori, drukčija je i podređena dominantnoj arhitektonskoj konstrukciji, koja zajedno s figurativnim prikazima ima izrazito simbolički karakter. Uočljiva simetričnost cjelokupne iluzionističke kompozicije, koja se, na tipično Lerchingerov način, ne temelji na čisto logičnoj vezi nosivih i nošenih djelova, simbolizira u suštini harmoniju svijeta, koji je Kristovom smrću oslobođen od grijeha. Ona nije samo okvir kroz koji se otvara pogled u nebeski i božanski svijet, već ga ona u svojoj cjelini predstavlja.

Nad jednostavnim pačetvorinastim brodom kapele, zaključenim sa zapada pravokutnom apsidadom zaobljenih uglova, uzdiže se

Sažetak

Anton Jožef Lerchinger djelovao je kao slikar u rasponu od 1741. do 1787. na području Slovenije i sjeverozapadne Hrvatske. Godine 1787. sudjelovao je u realizaciji fresaka u kapeli Sv. Križa i prezbiteriju župne crkve Sv. Ivana u Novoj Vesi u Zagrebu, a vjerojatno je iste godine samostalno oslikao svod, apsidu i zidove kapele Majke Božje Žalosne, sagrađene 1763. nedaleko od župne crkve u Novoj Vesi. Usporedba fresaka u ovoj kapeli s njegovim ranije ostvarenim poznatim djelima ukazuje na izrazitu podudarnost tipološko-morfoloških obilježja figurativnih prizora i dekorativnih elemenata iluzionističke arhitekturne kompozicije te navodi da ih pribrojimo Lerchingerovu velikom opusu. Iako rokoko-freske u kapeli Majke Božje Žalosne u općem kontekstu razvoja stila posljednjih desetljeća XVIII. stoljeća, kada i u naše krajeve prodira klasicizam, ukazuju na stilsku retardaciju, kvalitetom izvedbe predstavljaju značajan segment zagrebačkog fresko-slikarstva. One također na logičan način zatvaraju krug Lerchingerova opusa potvrđujući njegovu odanost dekorativnom iluzionističkom stilu i razigranom rokokou.

Zagreb, kapela Majke Božje Žalosne u Novoj Vesi, oltar na apsidalnom zidu (foto: Mario Braun)
 Zagreb, chapel of the Holy Virgin the Mournful in Nova Ves, altar on the apsidal wall (Photo Mario Braun)

plitki svod kojeg bujna arhitektonska dekoracija transformira u kupolu (sl. 1). Cijeli iluzionistički sklop pokrenut je centrifugalno prema središnjem medaljonu, tek simboličnoj naznaci monumentalnih apoteoza i nebeskih pejzaža visokog baroka, u kojem lebde dva ljupka mala anđela, prilagođena impostacijama punašnih tijela kružnom kadru. Iz sferičnih trokutova sa stiliziranim školjkastim motivom pružaju se dijagonalno iz uglova svoda volutni pilastri spojeni na rub medaljona rokajnim kopčama i dijele svod na četiri zone, tvoreći tako okosnicu kompozicije. U ispunama zona nad ulaznim vratima i trijumfalnim lukom, u čijem se nadvoju u osmicama prepliću duge rokajne volute lisnatih izdanaka, dekorativni motiv kojeg Lerchinger obilato koristi i na freskama u Trškom Vrhu, proviruje valovito pokrenuto gređe pod kojim poživaju simetrično razmještene školjke ispunjene živahnim cvjetnim aranžmanima i volutno flankira postament u sredini na kojem ležerno sjedi po jedan tipično lerchingerovski anđeo. Plitki lukovi nad njihovim glavama također su povezani sa zaobljenim okvirom središnjeg medaljona velikim rokajnim kopčama, koje sa strana podupiru volute hrskavičastih izdanaka. Jednako su povezane i na sličan način pokrenute dvije nasuprotne zone svoda nad bočnim zidovima kapele, samo što se na tim mjestima volutno gređe sa strana postamenta, na kojem sjedi anđeo, bez

oštrih obrata nadvija nad razvedenim školjkama ispunjenim cvijećem. Uočljivo je kako u realizaciji iluzionističke kupole Lerchinger s neusiljenom lakoćom integrira u jedinstvenu cjelinu bogat vokabular baroknih dekorativnih elemenata, od rovaša na volutnim pilastrima, karakterističnih za XVII. stoljeće, preko zvonolikih visećih cvjetova prve polovice XVIII. stoljeća, rokaja i rokajnih kopči druge polovice stoljeća, sve do atrofiranih rokajnih školjki umirućeg rokoko.

Iako ga od nešto starijeg Franca Jelovšeka odvaja drukčije poimanje arhitekturnog iluzionizma i različita koncepcija figurativnih kompozicija, Lerchinger pri realizaciji retabla naslikanog na apsidalnom zidu kapele, kao i na iluzionističkom oltaru u svetištu crkve Sv. Ivana,⁵ poput Jelovšeka također polazi od imitacije baroknih prostorno razvijenih oltara, kojima masivno gređe, pokrenuto brojnim obratima, nose stupovi odmaknuti od pozadinskog zida. Retabl oltara u kapeli Majke Božje Žalosne, djelimice zaklonjen u sredini malom edikulom neogotičkoga drvenog oltara, u podnožju flankiraju gotovo posve izbljedjeli anđeli adoranti koji kleče na čvrstim jastučastim oblacima nad dekorativnim kaneliranim pilastrima menze

(sl. 2). Ti pilastri, kao i oltarno gređe, usklađeni su s plastičnom dekoracijom u unutrašnjosti kapele tako da ponavljaju

Zagreb, kapela Majke Božje Žalosne u Novoj Vesi, Adam i Eva (foto: Mario Braun)
 Zagreb, chapel of the Holy Virgin the Mournful in Nova Ves, Adam and Eve (Photo Mario Braun)

oblik kaneliranih pilastara oštro profiliranih kapitela u uglovi-
 ma zida i pod trijumfalnim lukom. Rješenje središnjeg dijela
 oltarne atike, kojeg flankiraju dvije uzdignute volute s anđeli-
 ma na vrhu, ispunom od gusto složenih okruglih oblaka među
 kojima lebde krilate anđeoske glavice, ponavlja reljefnu deko-
 raciju atike glavnog oltara u crkvi Sv. Ivana u Novoj Vesi, s
 tim da je na oltaru Žalosne Bogorodice slavljeno Srce Isusovo,
 dok na oltaru Sv. Ivana Krstitelja među oblacima lebdi golubi-
 ca, simbol Duha Svetoga.

Iako u formalnom pogledu podređeni iluzionističkoj arhitek-
 tonskoj konstrukciji, prikazi Adama i Eve te mladića koji nosi
 instrumente Kristova mučenja, naslikani u lunetama nad juž-
 nim i sjevernim prozorom, bitno određuju ikonografski smisao
 cjeline. Oba prizora, uokvirena simetrično raskriljenim volu-
 tim rokajima, koji formiraju oblik kartuše, na simboličan na-
 čin govore o istočnom grijehu i cijeni koja je morala biti plaće-
 na za njegovo iskupljenje. Pažnju prije svega privlači kompo-
 zicija s prikazom Adama i Eve u čijim morfološkim i tipolo-
 škim obilježjima prepoznamo rukopis i kvalitetu Lerchinge-
 rovih ranijih djela (sl. 3). Iako ovdje odustaje od standardne
 interpretacije ove ikonografske teme, kakvu nalazimo u
 Trškom Vrhu i samostanskoj ljekarni u Olimlju, te inzistiraju-
 ći na simboličnom prizoru postavlja umjesto drva spoznaje između

Adama i Eve zemaljsku kuglu, simbol svijeta kojeg su svojim
 grijehom gurnuli u propast, a zmijom zatvara oko njih krug,
 pri realizaciji samih likova ponavlja gotovo isti prototip. Upravo
 se nameće usporedba s istom scenom na zidu obližnje kape-
 le Av. Križa u župnoj crkvi (sl. 4). Klasicističkoj hladnoći nez-
 grapno impostiranih aktova i njihovim bezizražajnim fizionom-
 mijama, kakve ne nalazimo ni na jednom Lerchingerovu liku,
 suprotstavljaju se lepršavi, skladno proporcionirani i izražajni
 likovi Adama i Eve u kapeli Majke Božje Žalosne, izvedeni s
 lakoćom i u prepoznatljivu stilu.

Primjećuje se da u koloritu Lerchinger u kapeli Majke Božje
 Žalosne polazi od svijetle i prozračne, tipično kasnobarokne
 palete pastelnih plavoljubičastih, žutozelenih i oker tonova.
 Forme slika plastično, naglašavajući njihovu čvrstoću svjetlo-
 snom modelacijom. U tonovima svijetlog i smeđeg okera izvo-
 di jedra tjelešca punašnih anđelčića, kakvih nema na freskama
 u župnoj crkvi (sl. 5), a slikajući Evu ističe njezinu ženstvenost
 bjelokosnim glatkim inkarnatom, dok čvrstu muskulaturu
 Adamova tijela, izvedenog zagasitijim okerom, naglašava
 crvenosmeđim sjenama.⁶

Iako rokoko-freskama u kapeli Majke Božje Žalosne u Novoj
 Vesi možemo prigovoriti na njihovoj stilskoj retardiranosti, ne
 možemo osporiti njihovu kvalitetu. One se zasad mogu sma-

Zagreb, župna crkva Sv. Ivana u Novoj Vesi, Adam i Eva (foto: Mario Braun)
Zagreb, parish church of the St. John in Nova Ves, Adam and Eve (Photo Mario Braun)

trati posljednjim Lerchingerovim samostalnim ostvarenjem u kojem je on kao autor pokazao dosljednost svojega stilskog opredjeljenja. Elementi klasicizma, na koje nailazimo očitavajući formalna obilježja fresaka u kapeli Sv. Križa u župnoj crkvi i njenu prezbiteriju, nesumnjivo ukazuju da je važnu ulogu u njihovoj realizaciji imao zagrebački slikar Anton Arher, za kojeg se na temelju pronadenog popisa pokretne i nepokretne imovine, učinjenog nakon njegove smrti, sada pouzdano zna da je umro 1808.⁷ Lerchinger je mogao sudjelovati skicama, intervencijama u izradi pojedinih likova na zidovima kapele Sv. Križa, realizaciji krupnih likova Sv. Nikole i Šimuna na glavnom oltaru župne crkve, ali samo živost i neposrednost, ležeran i rutiniran rukopis te prepoznatljiva tipološko-morfološka obilježja na freskama u kapeli Majke Božje Žalosne mogu se logično nadovezati na njegova prethodna ostvarenja.

Bilješke

1

A. Horvat, R. Matejčić, K. Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982, str. 148 i 319. U bilješki se A. Horvat osvrće na pojavu da se u literaturi spominje 1777. kao vrijeme nastanka Lerchingerovih fresaka na Trškom Vrh, a da G. Szabo u knjizi *Spomenici kotara Krapina i Zlatar* navodi 1772, koja je zapisana na svodu crkve. Tu godinu bilježi i A. Schneider u *Popisivanju ljetopisa* na str. 183.

2

J. Barle, *Župa Sv. Ivana u Novoj Vesi*, Zagreb, 1900, str. 18.

3

A. Cevc, *Anton Lerchinger*, ZUZ NV V–VI, Ljubljana, 1959, str. 484; A. Cevc, *Slikar Jožef Anton Lerchinger*, doktorska disertacija, 1971, str. 154 i dalje; M. Mirković, *Problem autorstva slikarskih radova*, str. 115–118, u monografiji: S. Sirovec, *Sveti Ivan Krstitelj zaštitnik Hrvata*, Zagreb, 1990.

4

M. Mirković, *Zidno slikarstvo*, str. 111–114; Monografija S. Sirovca, *Sv. Ivan Krstitelj zaštitnik Hrvata*, Zagreb, 1990.

5

D. Baričević, *Kiparska djela baroka i klasicizma u crkvi Sv. Ivana Krstitelja u Novoj Vesi*, str. 98; monografija S. Sirovca, *Sveti Ivan Krstitelj zaštitnik Hrvata*, Zagreb, 1990. Glavni oltar u župnoj crkvi pripadao je nekada staroj zagrebačkoj katedrali. Godina njegova nastanka nije poznata, ali zna se da ga je 1760. posvetio kanonik i prepošt Stjepan Puc.

6

Kvaliteta izvornog kolorita zasigurno je tijekom vremena promijenjena, ali osnovne vrijednosti vjerojatno su ostale iste. U spomenici župne crkve spominje se na 165. strani podatak da je Marko Antonini, slikar iz Zagreba, 1914. očistio unutarnju slikariju. Možemo samo nagađati u kolikoj je mjeri ta intervencija utjecala na sadašnji izgled freske.

7

Inventarium Mobilis et Imobilis Substantiae denoti Antonii Arher Pictoris, A. 1808, fasc. 1, kut. 22, Arhiv Hrvatske. Popis je sastavljen 25. veljače 1808.

Zagreb, kapela Majke Božje Žalosne u Novoj Vesi, anđeli na istočnom zidu (foto: Mario Braun)
 Zagreb, chapel of the Holy Virgin the Mournful in Nova Ves, angels on the eastern wall (Photo Mario Braun)

Summary

Mirjana Repanić-Braun

Anton Lerchinger – Frescoes in the Chapel of the Holy Virgin in Nova Ves in Zagreb

Anton Jožef Lerchinger was active as a painter from 1741 to 1787 in the area of Slavonija and north-western Croatia. In 1787 he took part in the realization of frescoes in the chapel of the Holy Cross and presbytery of the parish church of St. John in Nova Ves in Zagreb, and probably the same year he single-handedly painted the vault, the apse and the walls of the chapel of the Holy Virgin the Mournful, built in 1763 near the parish church in Nova Ves. The comparison of frescoes in this chapel with his earlier well-known works points to a marked concurrence of typological-morphological characteristics of figurative scenes and decorative elements of illusionistic architectural composition, and gives reason enough to include them with Lerchinger's major work. Although in the general context of style development in the final decades of the 18th century and the arrival of classicism in these regions, the rococo frescoes in the chapel of the Holy Virgin the Mournful point to a stylistic retardation, by quality of the work done they represent a significant segment of Zagreb fresco painting. Also, in a logical way they close up the circle of Lerchinger's work, confirming his dedication to decorative illusionistic style and animating rococo.